

Valsamis Mitsilegas, Saskia Hufnagel, Anton Moiseienko (red.):
Research Handbook on Transnational Crime
Edward Elgar Publishing 2019. 523 sidor

Enligt bokens inledande kapitel har den som mål att fungera som en guide för utforskningen av transnationell kriminalitet (eller brottslighet, beroende på hur man vill översätta *transnational crime*). Den eftertänksamme läsaren ställer sig kanske redan inledningsvis frågan, vad boken egentligen avser med »transnationell kriminalitet«. Att kriminalitet är *transnationell* implicerar per definition att den överskrider något, i det här fallet nationalstater.¹ Till nationalstaten hör åter i klassisk westfalisk mening ett visst geografiskt avgränsat territorium. Kriminalitet som är transnationell är således lika med kriminalitet som är gränsöverskridande

on and similar papers at core.ac.uk

provided by Tidsskrift

karaktär är dock omräkligt. I dagens sammanhang kan så gott som alla brott – åtminstone under vissa omständigheter – överskrida nationella gränser. Tar vi det klassiska läroboksexemplet med A som står på Torneås sida vid gränsen mellan Torneå (Finland) och Haparanda (Sverige) och avlossar ett dödligt skott mot B som befinner sig på andra sidan gränsen, kan vi såklart säga att det handlar om ett gränsöverskridande brott. Detta betyder emellertid inte att det vore naturligt att klassificera dråp och andra »klassiska« brott mot liv och hälsa som en form av transnationell kriminalitet. Det behövs alltså ytterligare kriterier.

Enligt art. 3.2 i den s.k. Palermokonventionen (FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, den 15 november 2000) är ett brott till sin natur »gränsöverskridande«, om a) brottet begås i mer än en stat, b) om brottet begås i en stat, men en betydande del av förberedelserna, planeringen, ledningen eller kontrollen sker i en annan stat, c) om brottet begås i en stat men en organiserad brottslig sammanslutning som bedriver kriminell verksamhet i mer än en stat är delaktig, eller d) om brottet begås i en stat men har betydande följder i en annan stat.²

1. Prefixet trans- torde ha sitt ursprung i det latinska verbet *trānseō*, som betyder att gå över eller korsa.
2. Noteras kan alltså att den engelska språkversionens »transnational crime« uttryckligen är översatt till »gränsöverskridande brottslighet«.

Också Palermokonventionens definition visar att det handlar om en tämligen diffus term.³ Definitoriskt verkar det räcka med vilket som helst gränsöverskridande element. Är bedrägeri då en form av transnationell kriminalitet eftersom internationella organiserade brottsliga sammanslutningar ofta sysslar med olika former av bedrägeri? Knappast. Däremot kunde man säkert beteckna organiserad brottslighet som en form av transnationell kriminalitet, eftersom organiserade brottsliga sammanslutningar typiskt opererar i olika stater. Detta innebär givetvis inte att organiserad brottslighet inte kan vara helt nationell. Det relevanta är alltså att det ska handla om brott som *i sin typiska form* sträcker sig över statsgränserna eller annars berör flera än en stat. Härigenom är det möjligt att skilja mellan ett »vanligt» mord och ett mord som begås i terroristiskt syfte. Terrorism kan givetvis också vara av en rent nationell karaktär, men typiskt går det nog att peka på något slags gränsöverskridande element. Mord och andra brott mot liv och hälsa är däremot i sin typiska form helt nationella angelägenheter, även om de undantagsvis kan ha gränsöverskridande anknytningar.

Följande fråga blir sedan: Än sen då? Varför är det relevant att skilja mellan »nationella» och »transnationella» brott? Medan transnationella brott materiellt kännetecknas av deras typiskt gränsöverskridande karaktär, är den gemensamma formella nämnaren att de regleras i olika typer av internationella överenskommelser (bi- och multilaterala avtal inom t.ex. FN:s eller Europarådets regi eller direktiv och rambeslut inom EU). Transnationella brott kan alltså långt användas synonymt med »fördragsbaserade brott» (*treaty based crimes*) eller »världsbrott».⁴ Dessa överenskommelser grundar sig emellertid inte nödvändigtvis på någon slags altruistisk strävan efter att skydda den internationella gemenskapen eller gemensamma internationella värden, utan snarare på nationella egenintressen i kombination med en önskan om reciprocitet. Eftersom transnationella brott i regel utsträcker sig till flera stater, har samtliga stater ett potentiellt intresse av att lagföra dem. På grund av brottens gränsöverskridande karaktär har en effektiv bekämpning av dem ansetts möjlig endast genom samarbete stater emellan. Anslutningen till dessa överenskommelser varierar givetvis regionalt, men transnat-

3. För diskussion kring termens ändamålsenlighet, se också Cyrille Fijnaut, *Transnational Crime and the Role of the United Nations in Its Containment through International Cooperation: A Challenge for the 21st Century*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. Vol. 8/2 2000, s. 119-127, 119-120.

4. Se t.ex. Dan Helenius, *Straffrättslig jurisdiktion*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2014 s. 66-67 och Neil Boister, *Further reflections on the concept of transnational crime*. Transnational Legal Theory. Vol. 6 No. 1 2015, s. 9-30, 9-10.

ionella brott omfattas typiskt sett av något slags internationella överenskommelser.

De internationella överenskommelserna uppställer i sin tur handlingsförpliktelser för de stater som ansluter sig till dem. För det första är medlemsstaterna förpliktade att justera sin strafflagstiftning i enlighet med överenskommelsen. De kriminaliseringsförpliktelser som ingår i överenskommelsen måste alltså implementeras nationellt för att få genomslagskraft.⁵ För det andra åläggs medlemsstaterna processuella samarbetsförpliktelser med avseende på de ifrågavarande brottstyperna. Dessa gäller bl.a. åtgärder för att lagföra och utlämna misstänkta gärningsmän. Brott av »nationell« karaktär omfattas i regel inte av dylika förpliktelser, och häri ligger en väsentlig skiljelinje till de transnationella brotten.⁶

Ovanstående korta redogörelse visar under alla omständigheter att transnationell kriminalitet är ett något godtyckligt begrepp. Det är på inget sätt entydigt vilka brott som är *typiskt* gränsöverskridande. Ursprungligen verkar transnationell kriminalitet vara ett kriminologiskt, snarare än ett juridiskt begrepp.⁷ Inte desto mindre uppvisar vissa brottstyper sådana gemensamma transnationella karaktärsdrag (både i ett materiellt och formellt hänseende) att det kan anses motiverat att granska dem under en särskild rättslig beteckning.⁸

I ärlighetens namn innehåller inte heller *Research Handbook on Transnational Crime* någon mera ingående definition av eller diskussion kring begreppet transnationell kriminalitet. Det närmaste man kommer är kap. 2 (»Criminological perspectives on transnational crime: interdisciplinary criminology and transnational crime«), som dock främst erbjuder en sociologisk och politisk infallsvinkel

5. Härigenom skiljer sig transnationella brott från s.k. folkrättsbrott eller internationella brott i snäv bemärkelse, vars straffbarhet grundar sig direkt på folkrättslig sedvanerätt. Till dessa räknas åtminstone de brott som ingår i Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen, dvs. folkmord, brott mot mänskligheten, krigsförbrytelser och aggressionsbrott. Dessa brott behandlas följaktligen inte heller i boken. Se Helenius 2014 s. 66 och Boister 2015 s. 15-16.
6. En stat kan visserligen vara förpliktad att utlämna en misstänkt mördare. Detta grundar sig dock inte på brottets transnationella karaktär, utan på allmänna utlämningsöverenskommelser beträffande brott av en viss svårhetsgrad som staten anslutit sig till.
7. Se Neil Boister, 'Transnational Criminal Law'? *European Journal of International Law* 5/2003, s. 953-976, 954: "transnational crime is a criminological rather than a juridical term, coined [...] 'in order to identify certain criminal phenomena transcending international borders, transgressing the laws of several states or having an impact on another country'".
8. Det rättsområde som befattar sig med dessa brott kan i sin tur betecknas som »transnationell straffrätt«, se Boister 2003 och Boister 2015. För en något annorlunda förståelse av begreppet, se Helenius 2014 s. 26-28.

på termen. Snarare verkar man helt enkelt ha enats om ett antal brottstyper som traditionellt klassificeras som »transnationella«, utan att dock närmare diskutera vad som gör just dessa brott transnationella eller varför de eventuellt är »mera« transnationella än andra brott som lämnats utanför granskningen (t.ex. vapen-smuggling, penningförfalskning och mutbrott samt annan korruption). I sig har jag inget problem med att uppfatta dessa brott som transnationella, men det hade onekligen varit intressant med en lite mera ingående granskning av vari brottens transnationalitet egentligen består. Eventuell kan denna brist förklaras med att boken uttryckligen utgör en mera praktiskt orienterad handbok, inte en teoretiskt inriktad vetenskaplig granskning.

Vilka är då de transnationella brott som granskas i boken? Jo: terrorism, penningtvätt, miljöbrottslighet, migrationsbrottslighet, människohandel, narkotikahandel, cyberbrottslighet och kulturarvsbrottslighet.

Boken ger såtillvida uttryck för en holistisk infallsvinkel, att varje brottstyp behandlas ur tre olika perspektiv: ett rättsligt, ett kriminologiskt och ett polisiärt/straffprocessuellt. Den här strukturen är lyckad och ger den nyfikne läsaren en omfattande helhetsbild av de olika brottstyperna. Lagstiftningsåtgärder grundar ju sig i bästa fall på kriminologisk forskning, och materiella normer förutsätter en stödjande polisiär och processuell apparatur för att kunna omsättas i praktiken. Det tredje perspektivet är särskilt viktigt med tanke på brottens karaktär. De behandlade brottstypernas gränsoverskridande natur innebär att stater frekvent måste ty sig till olika former av internationellt polisiärt samarbete och internationell rättslig hjälp (utlämning, överföring av bevis etc.).

Boken inleds med tre kapitel (del I), där dessa perspektiv närmare förklaras och motiveras. Läsaren får här en uppfattning om hur den fortsatta granskningen strukturellt kommer att framskrida. Denna del bildar stommen för del II, där de enskilda brottstyperna sedan granskas ur respektive perspektiv. Den som vill få en helhetsuppfattning om en viss brottstyp bör läsa samtliga tre kapitel som hänför sig till den. Önskar någon däremot bekanta sig endast med t.ex. den kriminologiska forskningen kring miljöbrottslighet, behöver hen inte leta bland redogörelser för internationella konventionstexter och annan torr juridisk sakprosa, utan kan hoppa direkt till kap. 12 (»Criminological perspectives on environmental crime«). Önskar man däremot bilda sig en uppfattning om hur den internationella regleringen av cyberbrottslighet ser ut, kan man vända sig direkt till kap. 23 (»Legal perspectives on cybercrime«). Boken tar dock inte slut här, utan innehåller ännu en del III, som behandlar transnationell kriminalitet inom vissa specifika

regioner, närmare bestämt: EU, Euroregionen Maas-Rhen,⁹ f.d. Sovjetstater, Asien, Afrikanska Unionen och Sydamerika. Här granskas närmare vilka rättsliga, polisiära och straffprocessuella regelverk och utmaningar som gäller inom respektive region med tanke på transnationella brott. Också här varvas de mera juridiska redogörelserna med kriminologisk forskning.

Såsom redan noterats, kan man fråga sig varför just de ifrågavarande brottstyperna valts med i boken, medan andra lämnats utanför. Terrorism, människohandel och narkotikahandel är tämligen självklara kandidater. Penningtvätt förtjänar nog också sin plats, även om man kan fråga sig varför penningförfalskning lämnats utanför.

Den miljöbrottslighet som normalt behandlas i våra nationella underrätter torde i regel sakna transnationella drag (om man då bortser från brottens frekventa koppling till organiserad brottslighet). Det är dock positivt att miljöbrottsligheten tas upp till granskning i boken, eftersom miljöbrott i själva verket ofta är gränsöverskridande och därigenom desto mer svårbekämpade. Vissa miljöbrott, såsom olagliga fartygsföreningar och olaglig handel med utrotningshotade djur- och växtarter, är nästan per definition gränsöverskridande.

Granskningen av migrationsbrottslighet kan nog också anses motiverad, särskilt med tanke på det rådande globala flyktingläget. Här ska det dock poängteras att det handlar om en heterogen form av brottslighet. Migration i sig själv är givetvis inte olagligt. Snarare handlar det om olika former av handlande i anknytning till olaglig inresa eller vistelse. Här handlar det i första hand om smuggling av migranter, och en nära koppling finns således också till människohandel, som behandlas i skilda kapitel av boken.

En ännu mera heterogen brottstyp utgör cyberbrottslighet. I dagens värld finns det få brott som inte på något sätt kan tänkas vara möjliga att begå i anslutning till data- eller informationssystem. Och internet respekterar givetvis inte statsgränser, varför alla former av cyberbrottslighet nästan per definition blir transnationell. Någon slags vettig avgränsning måste man dock göra, och här handlar det främst om brott där datasystem utgör antingen brottets primära *objekt* (t.ex. dataintrång och systemstörning) eller ett *verktyg* för brottets begående (t.ex. barnpornografi).

Den kanske intressantaste och mest otippade brottstypen som behandlas är kulturarvsbrottslighet (*heritage crime*). Här handlar det om brott som riktas mot staters kulturarv såsom det tar sig uttryck i form av fysiska ting (skulpturer, mål-

9. Euroregionen Maas-Rhen utgör ett samarbetspartnerskap mellan fem olika regioner i skärningspunkten mellan Belgien, Nederländerna och Tyskland.

ningar, böcker och andra antikviteter).¹⁰ Också här kan brottsligheten vara helt nationell, särskilt om det handlar om förstörelse av kulturarvsobjekt. Stöld och handel med sådana objekt är däremot nästan alltid gränsöverskridande. Särskilt utsatta för denna kriminalitetsform är konfliktländer och utvecklingsländer.

Vilka andra generella synpunkter på boken kan ges? Som helhet utgör den ett lyckat paket för den som vill bilda sig en uppfattning om olika, både juridiska och kriminologiska, aspekter av transnationell kriminalitet. Det ska dock poängteras att det handlar om en handbok. Framför allt de juridiska kapitlen är tämligen beskrivande, med uppräknings av diverse konventioner, EU-direktiv och soft law-åtgärder. Mera kritisk och analytisk diskussion hittas främst i de kriminologiska kapitlen. Vill man emellertid få en uppfattning om den transnationella regleringen av brottstyperna i fråga, fungerar de juridiska granskningarna mer än väl. Vissa upprepningar förekommer särskilt vad beträffar olika konventioner, vilket delvis beror på att de olika brottstyperna överlappar med varandra (t.ex. migrationsbrottslighet och människohandel samt penningtvätt och kulturarvsbrottslighet). Också i de polisiära/straffprocessuella kapitlen blir det en del upprepningar, vilket beror på att dessa kapitel fokuserar mycket på det polisiära samarbetet inom Interpol och Europol, dock med avseende på olika brottstyper. Även i övrigt ligger mycket av fokusen i dessa kapitel på polisiära åtgärder i form av bl.a. gemensamma utredningsgrupper (*joint investigation teams*) och informationsutbyte. Annat straffprocessuellt samarbete i form av internationell rättslig hjälp (utlämning, överföring av lagföring och bevis etc.) diskuteras inte särskilt ingående utöver omnämnande av vissa relevanta instrument. Den diskussion kring internationell rättslig hjälp som förekommer är inte alltid heller särskilt nyanserad, vilket delvis verkar bero på att man inte just skiljer mellan olika regionala ramverk för rättslig hjälp. Det kan t.ex. vara stora skillnader mellan de förutsättningar för utlämning som gäller mellan de nordiska staterna, och de som gäller för utlämning mellan EU-stater och USA. Också en del generaliseringar beträffande straffnivåerna i olika länder förekommer, vilket kan kännas irriterande särskilt för nordiska läsare. Denna smärre tendens till generaliseringar kan eventuellt förklaras av att det handlar om en handbok och av att skribenterna utgör en tämligen brokig skara. Varje kapitel är skrivet av en skild skribent, som härstammar både från de nordiska länderna, Storbritannien och Nederländerna, men också från Australien,

10. På svenska, se t.ex. Linda Källman och Lars Korsell, *Kulturarvsbrott*. Riksantikvarieämbetet och Brottsförebyggande rådet 2008 (tillgänglig på https://www.bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b2980003613/1371914737050/2008_kulturarvsbrott.pdf).

Kanada, Nya Zeeland och Hong Kong. Dessa generaliseringar åtgärdas visserligen delvis av de regionala kapitlen i slutet av boken, som allmänt taget är upplysande och passar bra t.ex. som kvällsläsning tillsammans med en kopp te. Visserligen kan man fråga sig varför Euroregionen Maas-Rhen har getts ett eget kapitel, medan det nordiska samarbetet däremot inte behandlas över huvud taget.

Dan Helenius

Lektor i straff- och processrätt vid Helsingfors universitet